

REFERENCES

Grinberg, R. S., and Rubinshteyn, A. Ya. *Individuum & Gosudarstvo: ekonomicheskaya dilemma* [Individual & State: economic dilemma]. Moscow: Ves mir, 2013.

Gritsenko, A. A. *Institutsionalnaia arkhitektonika i dinamika ekonomicheskikh preobrazovaniy* [Architectonic and institutional dynamics of economic transformation]. Kharkiv: Fort, 2008.

"Global Competitiveness Index 2013-2014" http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf

Heiets, V. M., and Semynozhenko, V. P. *Innovatsiini perspektyvy Ukrainy* [Innovative perspectives of Ukraine]. Kharkiv: Konstanta, 2006.

Kuzina, I. I. "Uroven doveriia politicheskim institutam (po rezul'tatam issledovaniy v Ukraine, Rossii, Belorussii i Moldove)" [Level of trust in political institutions (research studies in Ukraine, Russia, Belarus and Moldova)]. http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ntpsa/2010_16/Kuzina.pdf

Lysiak, L. V. *Biudzhethna polityka u systemi derzhavnoho rehulivannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy* [Fiscal policy in the

state regulation of social and economic development of Ukraine]. Kyiv: DNU AFU, 2009.

Lopushniak, H. S. *Derzhavna sotsialna polityka yak peredumova ekonomichnoho rozvytku Ukrainy* [Social policies as a precondition for economic development of Ukraine]. Lviv: LRIDU NADU, 2011.

Nesterenko, A. "Sovremennoe sostoianie i osnovnye problemy institutsionalno-evoliutsionnoi teorii" [Current state and main institutional problems of evolutionary theory]. *Voprosy ekonomiki*, no. 3 (1997): 40-54.

Nort, D. *Instytutsii ta instytutsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky* [Institutions and institutional change and economic development]. Kyiv: Osnovy, 2000.

Reshetylo, V. P., Stadnyk, H. V., and Ostrovskiy, I. A. *Instytutsionalni faktory stiikoho rozvytku rehionalnykh sotsialno-ekonomichnykh system* [Institutional factors of sustainable development of regional socio-economic systems]. Kharkiv: KhNAMH, 2013.

Veblen, T. *Teoriia prazdnogo klassa* [Theory of the Leisure Class]. Moscow: Progress, 1984.

УДК 929.88

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КРАЇНИ

© 2014 ЗОСИМОВА Ж. С.

УДК 929.88

Зосимова Ж. С. Теоретичні основи формування стратегій міжнародної діяльності країни

У статті проаналізовано основи формування стратегій міжнародної діяльності країни. У період глибокої економічної та політичної кризи, в якій перебуває Україна на сьогодні, стратегічне планування і створення такої політики зовнішньоекономічної діяльності, яка б максимально враховувала інтереси нашої країни та її абсолютні й порівняльні переваги, стають найбільш гострими проблемами, вирішення яких неможливо відкласти на довгий строк. Було зроблено висновки щодо необхідної стратегії для розвитку країни та стратегії для повноцінного входження України у світове господарство, для чого необхідна стратегія, що включає не безконтрольну лібералізацію зовнішньої торгівлі, а регульований державою процес формування відкритості національного ринку, доповнений цілеспрямованою політикою захисту національного виробника і споживача і наближення до світових норм і стандартів.

Ключові слова: міжнародна економічна діяльність, стратегія, перспективи, зовнішня торгівля, світове господарство.

Бібл.: 8.

Зосимова Жанна Сергіївна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри міжнародної економіки, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)
E-mail: bilyabock@mail.ru

УДК 929.88

Зосимова Ж. С. Теоретические основы формирования стратегий международной деятельности страны

В статье проанализированы основы формирования стратегий международной деятельности страны. В период глубокого экономического и политического кризиса, в котором находится Украина сегодня, стратегическое планирование и создание такой политики внешнеэкономической деятельности, которая бы максимально учитывала интересы нашей страны и ее абсолютные и сравнительные преимущества, становятся наиболее острыми проблемами, решение которых невозможно откладывать на долгий срок. Были сделаны выводы о необходимой стратегии для развития страны и стратегии для полноценного вхождения Украины в мировое хозяйство, для чего необходима стратегия, включающая не бесконтрольную либерализацию внешней торговли, а регулируемый государством процесс формирования открытости национального рынка, дополненный целенаправленной политикой защиты национального производителя и потребителя и приближение к мировым нормам и стандартам.

Ключевые слова: международная экономическая деятельность, стратегия, перспективы, внешняя торговля, мировое хозяйство.

Библ.: 8.

Зосимова Жанна Сергеевна – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры международной экономики, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)
E-mail: bilyabock@mail.ru

UDC 929.88

Zosymova Zhanna S. Theoretical Grounds of Formation of Strategies of International Activity of the Country

The article analyses grounds of formation of strategies of international activity of the country. During the period of a deep economic and political crisis Ukraine is found today, strategic planning and establishment of such a policy of foreign economic activity, which would maximally consider interests of our country and its absolute and comparative advantages, some problems, solution of which cannot be postponed for a long period, become more and more severe. The article holds about a necessary strategy for development of the country and strategy for full-fledged entering of Ukraine into the world economy, for which it needs a strategy that includes not uncontrolled liberalisation of foreign trade but a state regulated process of formation of openness of the national market supplemented with a purposeful policy of protection of the national producer and consumer and approach to world rules and standards.

Key words: international economic activity, strategy, prospects, foreign trade, world economy.

Bibl.: 8.

Zosymova Zhanna S. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer of the Department of International Economics, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)
E-mail: bilyabock@mail.ru

Проблема розробки ефективної стратегії міжнародної економічної діяльності України залишається актуальною впродовж всього періоду існування України як незалежної держави. У період глибокої економічної та політичної кризи, в якій перебуває Україна на сьогоднішній день, стратегічне планування і створення такої політики зовнішньоекономічної діяльності, яка б максимально враховувала інтереси нашої країни та її абсолютні і порівняльні переваги, стають найбільш гострими проблемами, вирішення яких неможливо відкласти на довший строк.

Не можна не відмітити, що Україна вже зробила значний крок до членства у світових економічних організаціях, про що свідчить приєднання її до ВТО. Ще в 2005 р. був вибраний основний напрям зовнішньої політики України – євроінтеграція.

Але й досі Україна не робить конкретних кроків, які б вивели вітчизняну економіку на новий шлях розвитку. Ми хочемо досягнути європейського рівня, але не хочемо бачити, що, по-перше, необхідно змінити погляд на речі, змінити існуючі рамки, йти інноваційним шляхом. Потрібно відмовитися від неприбуткових галузей і зосередити зусилля на розвитку перспективних.

Мета статті – проаналізувати основи формування стратегії міжнародної діяльності країни та зробити висновки щодо необхідної стратегії для розвитку країни та стратегії для повноцінного входження України у світове господарство.

Слово «стратегія» належить до часто вживаних у різних сферах людської діяльності. Проте лише в небагатьох випадках воно використовується для позначення певної сукупності теоретичного і практичного досвіду. Під економічною стратегією розвитку мають на увазі розраховану на певний проміжок часу цілісну систему дій суб'єкта міжнародної економіки, спрямованих на реалізацію мети, завдань, пріоритетів його економічного відтворення з урахуванням комплексу внутрішніх і зовнішніх чинників і ризиків [1 – 6].

На сьогоднішній день у вітчизняній економічній літературі відсутнє комплексне, стале поняття «стратегія міжнародної діяльності країни». Одним з найповніших, на мій погляд, є таке: *зовнішньополітична стратегія держави* – це система концептуальних підходів, яка визначає життєво важливі національні інтереси держави і засоби їх забезпечення шляхом взаємодії з навколишнім світом.

Зовнішньополітична стратегія – це, швидше, абстрактно теоретичний феномен.

М. Портер, найбільший фахівець сучасності у сфері конкуренції та стратегії, пропонує розуміти під стратегією «створення унікальної та вигідної позиції, що передбачає певний набір видів діяльності». Він відзначає, що «стратегія – це вирішення компромісів у конкуренції. Суть стратегії полягає в тому, щоб вибрати те, від чого можна відмовитися. Без компромісів не було необхідності вибирати і, таким чином, не було необхідності у стратегії». Стратегічне позиціонування повинне визначати не тільки вибір видів діяльності, але і їх взаємозв'язок. Якщо операційна ефективність – це проблема досягнення чудових показників по окремих видах діяльності, то стратегія – це проблема вибору комбінації видів діяльності.

Існує також широке розуміння зовнішньополітичної стратегії як поєднання концептуальних принципів і практичних дій держави, направлених на забезпечення національних інтересів.

Процес вибору, визначення та ухвалення міжнародної стратегії країни дуже складний і здійснюється у декілька етапів [5, 7, 8]:

1. Визначення стратегії.
2. Реалізація стратегії.
3. Оцінка суті.

Перший етап є найважливішим і вимагає найбільших затрат коштів і часу. Залежно від можливостей певної країни, її амбіцій, здібностей впливу на інших учасників міжнародних відносин кожна країна вибирає свою стратегію.

Так, наприклад, для держав з обмеженими можливостями і скромними амбіціями просторовим лімітом стратегії може бути регіон або навіть субрегіон. Інші ж сприймають географію своїх національних інтересів ширше. Сьогодні лише декілька держав мають можливість здійснювати зовнішньополітичну стратегію в географічно найширших межах (США, Росія).

Країна при виборі стратегії також повинна враховувати свої національні інтереси, які можуть бути як життєво важливими і мати надзвичайне значення для виживання, безпеки і життєздатності країни, так і гуманітарними (допомога країнам світу) або менш важливими.

Зовнішньополітична стратегія втілюється не тільки всіма засобами зовнішньої політики (дипломатія, економічні зв'язки, застосування військової сили, культурні впливи і т. п.), але і шляхом підтримки її внутрінаціональними заходами, які при певних обставинах грають навіть більшу роль, ніж міжнародна діяльність.

Очевидним є тісний зв'язок всіх складників здійснення стратегії з внутрішнім станом держави.

На вибір стратегії впливають такі чинники [2, 5]:

- ✦ *стабільні* (комплекс природно-географічних умов, зокрема клімат, географічне розташування);
- ✦ *нестабільні* (історичний досвід і особливості національної свідомості);
- ✦ *змінні* (стан і динаміка змін у міжнародній системі; характер режиму, а також традиції суспільної дискусії, відносно міжнародної стратегії держави; економічні можливості та розміри держави; технологічний потенціал держави; світоглядна основа міжнародної стратегії, тобто комплекс уявлень про міжнародне середовище і перспективи його розвитку).

Отже, при виборі міжнародної стратегії необхідно враховувати економічні, політичні, соціально-психологічні чинники, національні інтереси, глобальність сучасної економіки і рівень розвитку інших країн, а також особливості кожної нації і відмінні риси стратегів.

Розглянемо найбільш поширені види міжнародних стратегій [1, 3].

1. Залежно від напряму формування і реалізації зовнішньоекономічної політики держави:

1.1. *Меркантилізм* – орієнтація на накопичення коштовностей. Політика обмеження імпорту і розширення експорту завдяки втручання держави. Основним засобом регулювання є мито і встановлення бар'єрів.

1.2. *Протекціонізм* – захист внутрішньої економіки за допомогою мит і кількісного обмеження імпорту і/або експорту.

1.3. *Вільна торгівля*. Активна участь у МРТ. Політика невтручання (тільки забезпечення безпеки, нейтралізація державної підтримки експорту іншими країнами).

1.4. *Агресивний протекціонізм* – захист інтересів найбільш розвинених, монополізованих галузей економіки. Політика: за рахунок великих цін на внутрішньому ринку отримати монополю високий прибуток.

1.5. *Колективний протекціонізм*. Результат діяльності інтеграційних груп суб'єктів МЕНД. Порівняльна лібералізація взаємної торгівлі, а також здійснення узгодженої єдиної протекціоністської політики щодо інших країн.

2. Залежно від характеру взаємодії політики та економіки держави розрізняють такі моделі:

2.1. *Ліберальна модель* – відкидає тотальне регулювання економіки державою, яка паралізує спонтанні сили розвитку, вирівнювання і регенерацію суспільства, стагнацію і руйнування економіки.

В основі ліберальної стратегії лежить модель ідеальної взаємодії політики та економіки, основний механізм якої представлений у вигляді вільного (від державного регулювання) ринку і стихійної регенерації, а також розподілу різних товарів і послуг.

Мінуси: дана стратегія «сліпа» до жорсткої конкурентної боротьби найменш пристосованих учасників ринку. Узгоджуючись з моделлю класичного лібералізму (ранній капіталізм), дана стратегія вимушує весь час починати спочатку, використовуючи метод проб і помилок.

2.2. *Консервативна модель* – в основі даної стратегії лежить модель взаємодії політики та економіки, причому система управління та її інститути володіють особливим авторитетом і покликані утримувати під контролем сили, що порушують порядок. Передбачає сильну державу і стійкі інститути, що підтримують порядок силою.

Мінуси: неефективна, коли спостерігається брак зв'язків інститутів і суспільства, підтримки, технологій і правдивості.

2.3. *Дискусійно-теоритична стратегія* – в основі лежить модель взаємодії політики та економіки, при якій ефективною є політика регулювання мовної комунікації. Іншими словами, гроші та влада – самостійні комунікаційні засоби політики інтеграції, яка найчастіше здійснюється без соціальної інтеграції. Основними інструментами оптимальної взаємодії політики та економіки є гроші, наявність влади і максимальної кількості голосів у виборчій боротьбі. Базовим принципом у поданій стратегії покликана бути домовленість, яка дозволить звільнити соціально-інтеграційні сили політики і забезпечити їй контроль за функціонуванням і розвитком економіки, а отже, і суспільства.

Дана стратегія ефективна в умовах розпаду «відмерлих» економічних і соціальних відносин. Дискусії виконують функцію пояснення суті політичних явищ і рішень.

Мінуси: взаємодія – це рух, а будь-який рух не дає можливості передбачати все. Більш того, механізм дискусії не дає можливості прийти до остаточного рішення, іноді паралізує політичні дії.

Стратегія стимулювання експорту.

Способи стимулювання:

Пряме субсидування – експортні премії (субсидії) – фінансові пільги, що надаються урядом або приватними організаціями фірмам-експортерам на вивіз певних товарів за кордон. Вони покривають частину витрат національних виробників і таким чином підвищують їх конкурентоспроможність на зовнішніх ринках. Субсидуватися також може виробництво товарів, направлених на внутрішній ринок. ГАТТ забороняє даний вид стимулювання, хоча він і досить поширений, особливо для виробників сільськогосподарської продукції, і при вивозі капіталомістких і дорогих товарів. Наприклад, продукції авіаційної і суднобудівельної галузей.

Непряме субсидування передбачає фінансові пільги окремим галузям народного господарства або економіці

в цілому на отримання кредитів, оплату податків, витрат на електроенергію, транспорт і т. д. Поширеним також є страхування експорту, яке найчастіше здійснюється через надання державних гарантій на експортні кредити.

Податкове стимулювання експорту:

1. Надання додаткових пільг експортерам, наприклад, звільнення експортних товарів від посередніх податків.

2. Розширення номенклатури товарів, експортерам яких повертаються митні збори.

3. Передбачається звільнення від виплати податків на матеріали, використані у виробництві експортних товарів.

4. Знижується пряме оподаткування підприємств для часткової компенсації їх витрат як експортерів.

5. Дозволяється створювати неоподатковувані податком грошові форми для розвитку експорту.

6. Передбачається відстрочення виплати податків.

7. Упроваджується система умовного безмитного ввезення.

3. Залежно від сили впливу на інші країни (геополітичні стратегії) розрізняють:

3.1. *Стратегії світових лідерів* (США, Росія);

3.2. *Стратегії регіональних лідерів* (Країни ЄС, Китай, Бразилія);

3.3. *Стратегії окремих країн.*

Швидкий розвиток геополітичних процесів обумовлює розподіл політичного, економічного, ресурсного потенціалу між країнами. Домінуванню США протистоять країни Європи і Азії.

4. Залежно від моделей трансформації:

4.1. *Китайська* (Китай, В'єтнам, Монголія) – передбачають формування риночних відносин в умовах старої командно-адміністративної системи;

4.2. *Угорська* – означає поступовий перехід до ринкових відносин шляхом перетворень;

4.3. *Польська*, або «шокова терапія»;

4.4. *Чехословацька* – спирається на традиції ринкової культури;

4.5. *Прибалтійська*, специфіка якої в малих масштабах народного господарства;

4.6. *Російська* – заснована на формальній приватизації, розвитку підприємництва.

4.7. *Українська*, обтяжена проблемами суверенітету, економічної незалежності, проблемами державної побудови.

5. Залежно від ступеня розвиненості країни:

5.1. *Стратегія використання природних ресурсів*, яку використовують, в основному, країни з багатими запасами нафти – країни Персидської протоки, Венесуела, частково Індонезія. Суть її полягає в експорті природних ресурсів із залученням іноземних інвестицій і подальшим використанням отриманих доходів для підвищення благополуччя населення і розвитку ряду галузей, орієнтованих на внутрішній ринок. Як правило, це невеликі держави, здатні тривалий час жити за рахунок експорту сировини, яка здобувається, і палива.

5.2. *Стратегія «переслідування»*, суть якої в тому, що промисловість, яка спирається, головним чином, на дешеву робочу силу, освоює виробництво конкурентоспроможної продукції, яка проводилася раніше в розвинених індустріальних країнах, і заповнює ніші на ринках, з яких ці країни витискуються дешевшими виробами. На перших етапах споживачеві не пропонуються нові продукти: основний тиск робиться на відновлення вже створених зразків за

нижчою ціною. Такої стратегії дотримувалися Японія, Південна Корея, інші країни Південно-Східної Азії. Значною мірою її використовує сьогодні Китай.

5.3. *Стратегія «передових рубежів»*, якої дотримуються США, Німеччина та інші розвинені країни Європи, а в останні 25 років і Японія. Полягає в тому, щоб, спираючись на досягнення науково-технічного прогресу, створювати нові продукти і технології, формувати попит на них і нові ринки. Класичний і найбільш успішний приклад – комп'ютерна революція та інформаційні технології, батьківщиною яких є США.

Отже, існує величезна кількість стратегій міжнародної діяльності, які може вибрати та або інша країна.

Проте, вибираючи їх, важливо враховувати не тільки першочергові цілі держави, але і ряд чинників, залежно від яких одні стратегії будуть ефективнішими, ніж інші.

Стратегія – це сукупність генеральних (загальних) цілей і засобів їх досягнення, що визначають напрям дій на довготривалу перспективу. Від її вибору залежить не тільки процвітання окремої країни, але і всієї світової спільноти в цілому.

ВИСНОВКИ

Підбиваючи підсумки, слід відмітити, що для повноцінного входження України у світове господарство необхідна стратегія, що включає не безконтрольну лібералізацію зовнішньої торгівлі, а регульований державою процес формування відвертості національного ринку, доповнений цілеспрямованою політикою захисту національного виробника і споживача і наближення до світових норм і стандартів.

Ключове завдання стратегії зовнішньоекономічної діяльності – забезпечення, відповідно до світових стандартів і критеріїв оптимальності, параметрів відвертості української економіки, виконання яких сприятиме економічній безпеці держави, забезпечуватиме тісний перетин внутрішньої і зовнішньої економічної політики.

Необхідно обрати інноваційний шлях розвитку. Нові розробки можна здійснити, наприклад, у сфері використання геотермальної енергії як альтернативного джерела. До перспективних галузей можна віднести машинобудування, фармацевтичну, продовольчу, туристичну галузі та ін. Не повністю (лише на 50%) використовується транзитний потенціал України, а це теж (після деяких перетворень і технічних перебудовань) може приносити неабиякий прибуток.

Саме вищевказані галузі і можуть стати конкурентоспроможними. Інтеграція України у світові економічні структури вимагає деякого часу і здійснюватиметься у міру виникнення сприятливих тому внутрішніх і зовнішніх умов.

Головне на сьогодні для України – це чітко визначити курс, враховуючи усе сказане вище. Це буде довгий і складний шлях, але поступово, рік за роком, дія за дією ми будемо наблизитися до тих часів, коли наша країна зможе стати однією з найрозвинутіших. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бутенко Л. М.** Організаційно-економічний механізм розробки та впровадження стратегії диверсифікації діяльності : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / Л. М. Бутенко ; КНЕУ. – К., 2011. – 20 с.

2. Державний комітет статистики України / Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua

3. **Дідківський М. І.** Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : навч. посіб. / М. І. Дідківський. – К. : Знання, 2006. – 462 с.

4. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств : навч. посіб. – К. : ЦНЛ, 2006. – 792 с.

5. **Гриценко С. І.** Стратегія міжнародної економічної діяльності кластерних утворень в інформаційній економіці : монографія / С. І. Гриценко, А. В. Таранич. – Донецьк : ДонНУ, 2010. – 228 с.

6. **Забарна Е. М.** Аналіз кластерного підходу як системи управління маркетингом регіону / Е. М. Забарна, О. Е. Папковська // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 2. – С. 48 – 52.

7. **Іванов Н.** Глобализация и проблемы оптимальной стратегии развития // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 2. – С. 15 – 19; № 3. – С. 12 – 18.

8. **Кузнєцов К.** В умовах кризи кожне неефективне рішення у регуляторній політиці матиме посилену больову реакцію у суспільстві / К. Кузнєцов // Економічна правда. – 2008. – № 11.

REFERENCES

Butenko, L. M. "Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm rozrobky ta vprovadzhenia stratehii dyversyfikatsii diialnosti" [Organizational and economic mechanism of development and implementation of strategy diversification]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00. 04*, 2011.

Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. www.ukrstat.gov.ua
Didkovskiy, M. I. *Zovnishnyoekonomichna diialnist pidpriemstva* [Foreign trade enterprises]. Kyiv: Znannia, 2006.

Hrytsenko, S. I., and Taranych, A. V. *Stratehiia mizhnarodnoi ekonomichnoi diialnosti klasternykh utvoren v informatsiini ekonomitsi* [The strategy of international economic activity cluster formations in the information economy]. Donetsk: DonNU, 2010.

Ivanov, N. "Globalizatsiia i problemy optimalnoy strategii razvitiia" [Globalization and problems of the optimal strategy]. *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniia*, no. 2; 3 (2000): 15-19; 218.

Kuznietsov, K. "V umovakh kryzy kozhne neefektyvne rishennia u rehuliatornii politytsi matyme posylenu bolyovu reaktsiiu u suspilstvi" [In a crisis, every decision inefficient regulatory policies have increased pain reaction in society]. *Ekonomichna pravda*, no. 11 (2008).

Zovnishnyoekonomichna diialnist pidpriemstv [Foreign trade enterprises]. Kyiv: TsNL, 2006.

Zabarna, E. M., and Papkovska, O. E. "Analiz klasterneho pidkhodu iak systemy upravlinnia marketynhom rehionu" [Analysis of the cluster approach as a system of marketing management in the region]. *Marketynh i menezhment innovatsii*, no. 2 (2011): 48-52.